

Senzoricky aktivní látky

Barevné látky

látky barevné (barviva, pigmenty)

barevný efekt založen na selektivní absorpci určitých vlnových délek

výsledná barva je dána spektrem odražených vlnových délek světla

- ◆ přírodní barviva
- ◆ syntetická barviva identická s přírodními
- ◆ syntetická barviva

světlo – elmg. záření o vlnové délce viditelné lidským okem (400 až 800 nm)

přírodní barviva – také látky získané z přírodních surovin technologickými procesy (karamel)

diskolorace - nežádoucí změny barvy

PŘÍRODNÍ BARVIVA

vznik

- ◆ **látky primární**

  - přirozená součást potravin**

  - přirozená součást jiných materiálů (mikroorganismy, řasy, vyšší rostliny),
použití jako **aditiva****

- ◆ **látky sekundární**

  - enzymové reakce (reakce enzymového hnědnutí)**

  - chemické reakce (reakční barviva)**

významné skupiny

- ◆ **tetrapyrrolová barviva**

  - hemová barviva

  - chlorofylová barviva

- ◆ **betalainová barviva**

  - betakyany

  - betaxanthiny

- ◆ **flavonoidní barviva**

  - anthokyany

  - anthoxanthiny

- ◆ **fenolová a chinoidní barviva**

  - fenoly

  - chinony

- ◆ **karotenoidní barviva**

  - karoteny

  - xanthofyly

rostlinná, živočišná

rostlinná

rostlinná

rostlinná, živočišná

rostlinná, živočišná

TETRAPYRROLOVÁ BARVIVA (TETRAPYRROLY)

◆ porfyrinová barviva (porfyriny)

cyklická

hemová barviva (hemy)

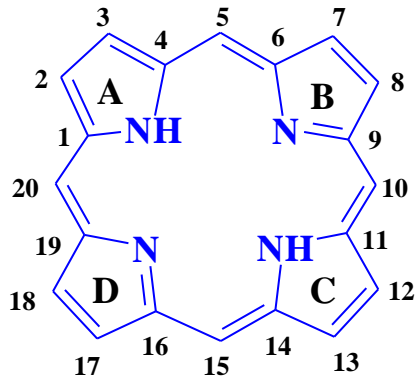
chlorofylová barviva (chlorofyly)

◆ bilinová barviva (biliny)

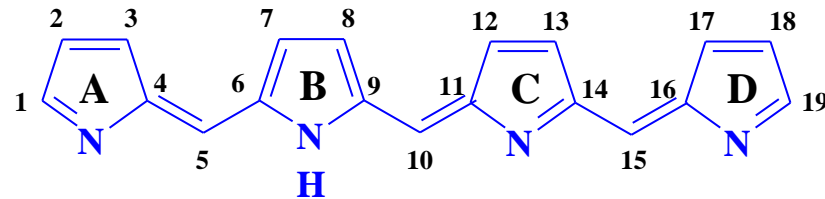
lineární

fykobiliny

žlučová barviva

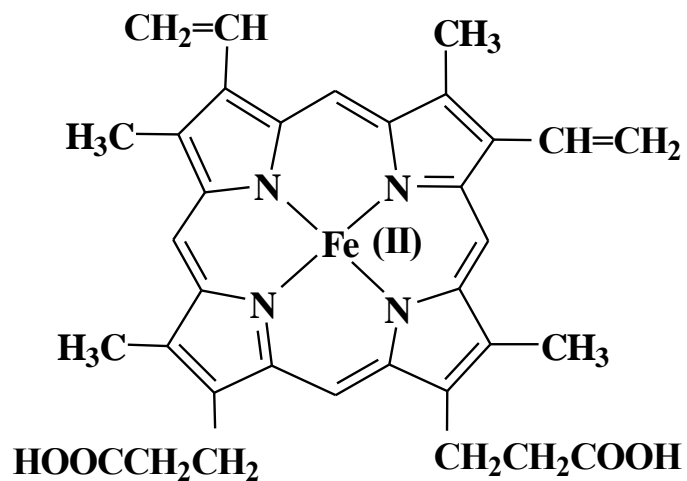
porfin

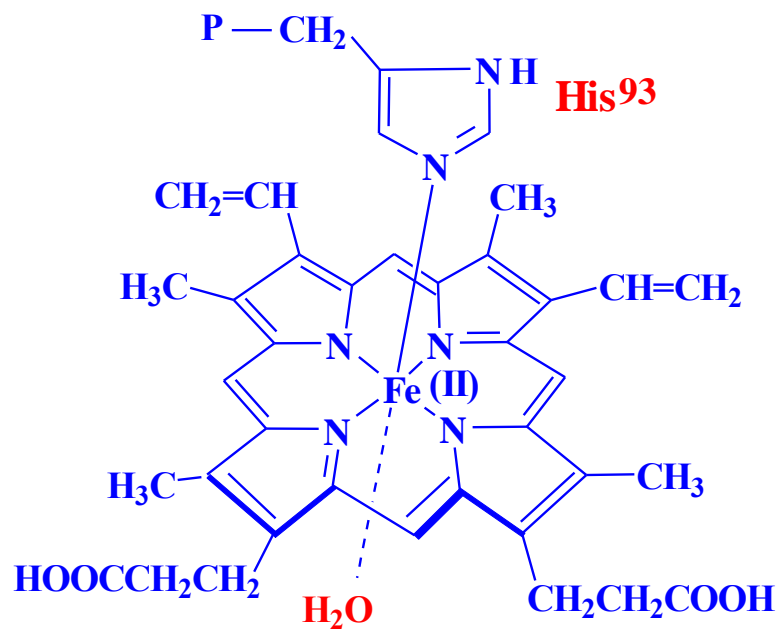
bilin

hemová barviva

maso, masné výrobky

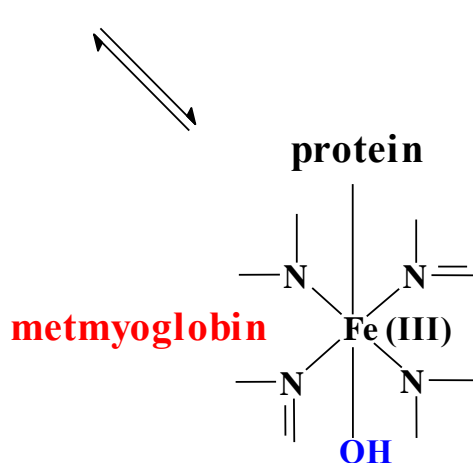
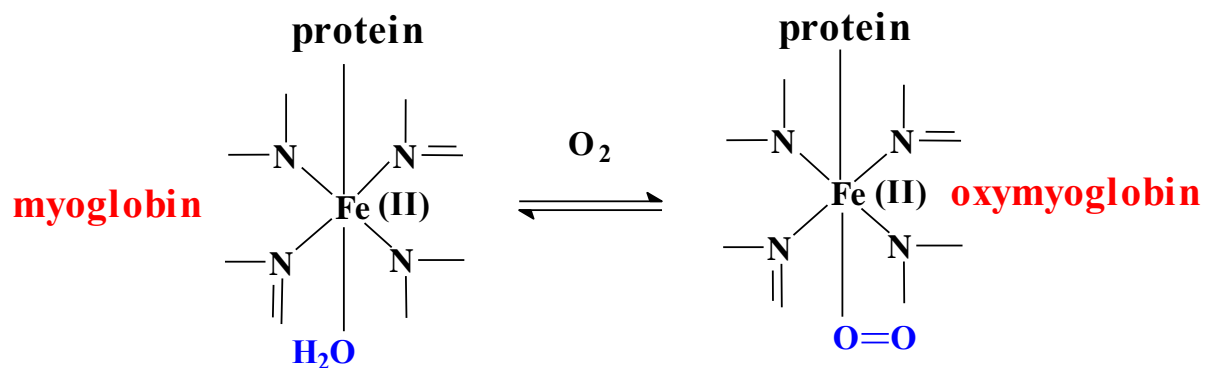

hem (redukovaný hematin, Fe^{2+})
hematin (Fe^{3+})

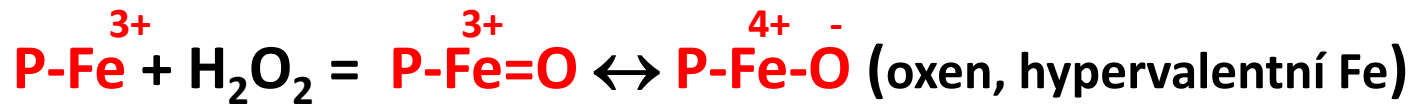
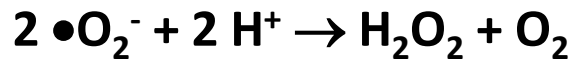
hemoglobin
myoglobin (P=zbytek globinu 16,8 kDa)

maso	myoglobin mg.kg ⁻¹	hemoglobin mg.kg ⁻¹	podíl hemoglobinu %
hovězí	3140-7020	340-520	6-10
vepřové	790-2320	360-1200	25-50

myoglobin (Mb) **tmavě červený**
 oxymyoglobin (MbO₂) **rumělkově červený**
 metmyoglobin (MMb) **hnědý až hnědošedý**

◆ vznik MMb autooxidací

iniciace peroxidace tuků

reakce MMb při tepelném zpracování masa

metmyoglobin

denaturace globinu (70-80 °C)

hydrolýza globinu

hematin nebo hem

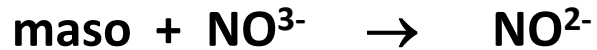
↓ (ztráta Fe^{3+} nebo Fe^{2+})

lineární tetrapyrroly

stabilizace barvy masa a masných výrobků

mikroflora

záhřev

MbNO = nitroxymyoglobin

Mb(NO)₂ = nitroxyhemochrom
(nitrosylhemochrom, nitroxymyochromogen)

askorbová kyselina

šedá až zelená barviva

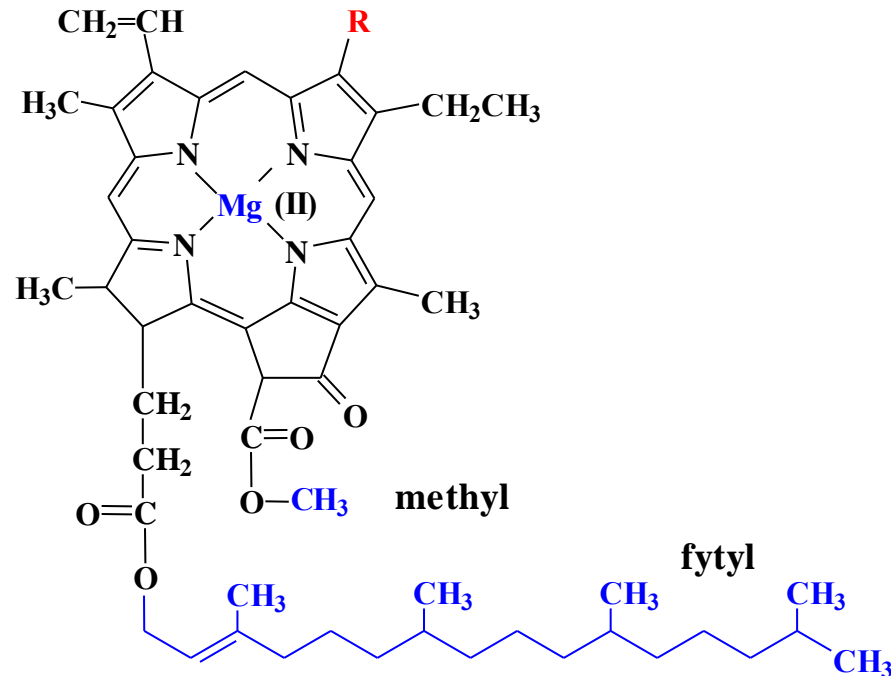
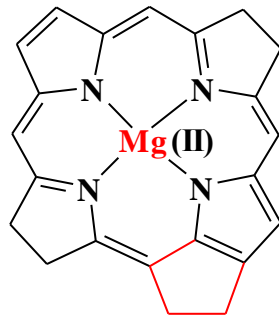
(sulfomyoglobin, verdochrom, cholemyoglobin)

CHLOROFYLOVÁ BARVIVA

zelené části ovoce a zeleniny

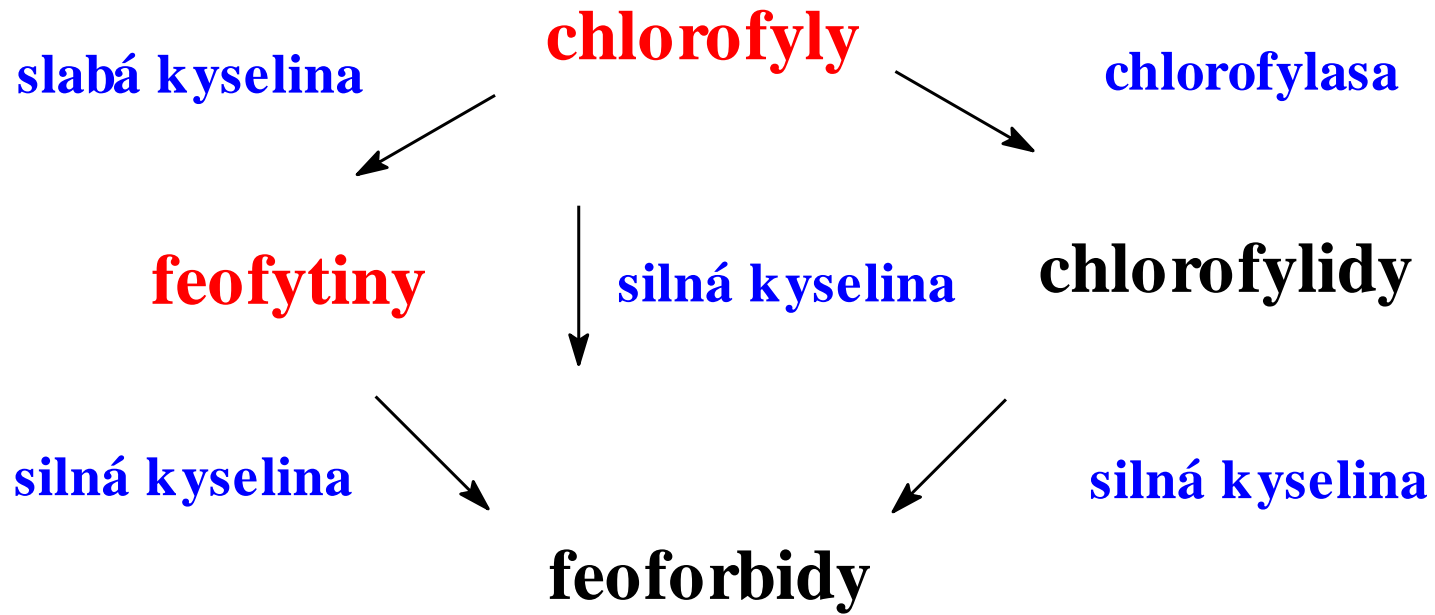
tetrahydroporfyriňová barviva

chlorofyly

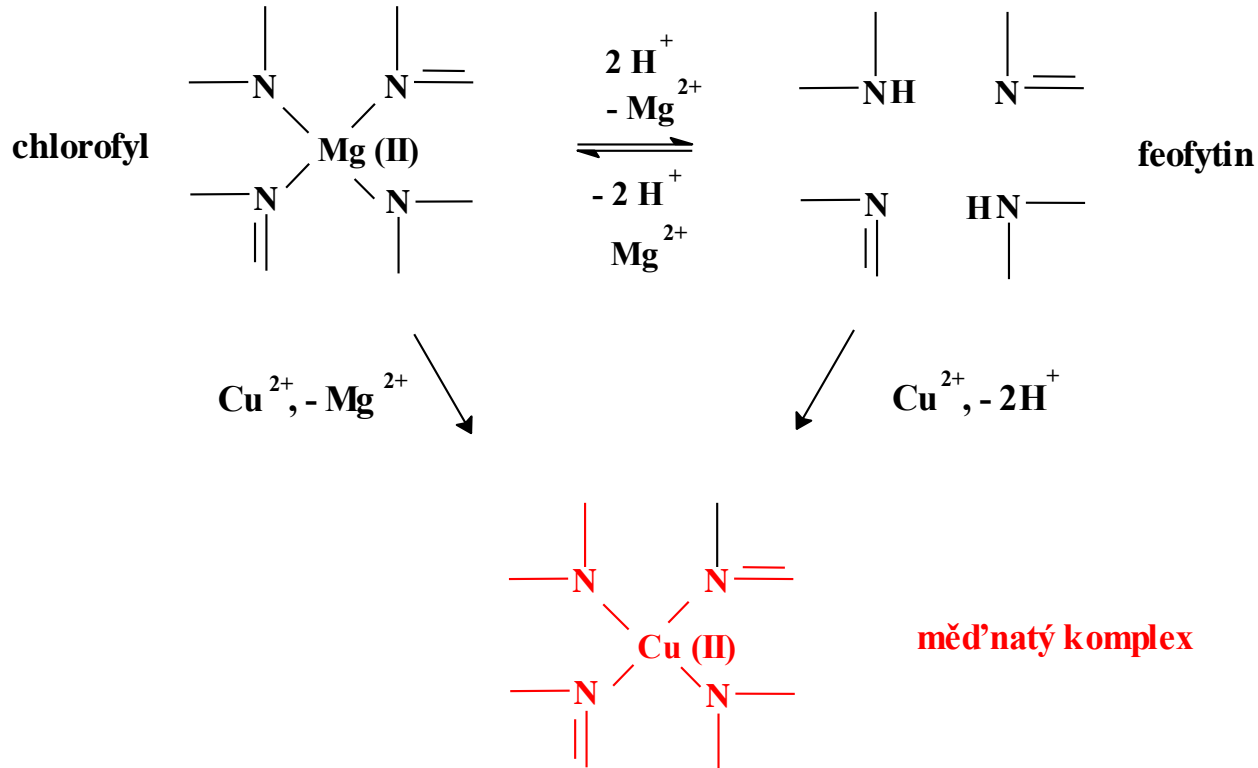

komplex Mg (II)	chlorofyly	R = CH ₃	chlorofyl a	žluto-zelený	3
bez Mg (II)	feofytiny	R = CH=O	chlorofyl b	modro-zelený	1
bez fytolu	chlorofylidy				
bez Mg (II), fytolu	feoforbidy				

reakce chlorofylů při zpracování potravin

stabilizace barvy

- ◆ chlorofyly, Cu komplexy chlorofylů – zelená v tuku rozp. směs barviv
- ◆ chlorofylin (Na a K soli různých sloučenin) – šedozelená, rozp. ve vodě
- ◆ Cu komplexy chlorofylinu – zelená stabilní barviva

BETALAINOVÁ BARVIVA

řepa červená

Beta vulgaris

plody opuncie

laskavec

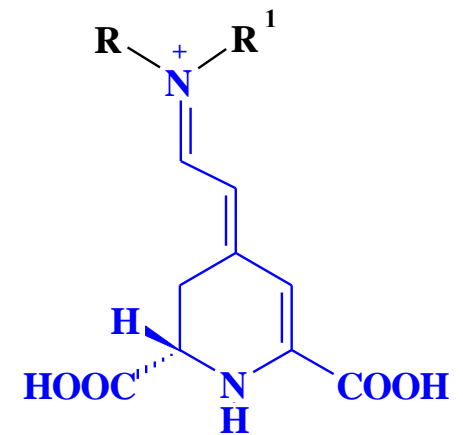
muchomůrka červená

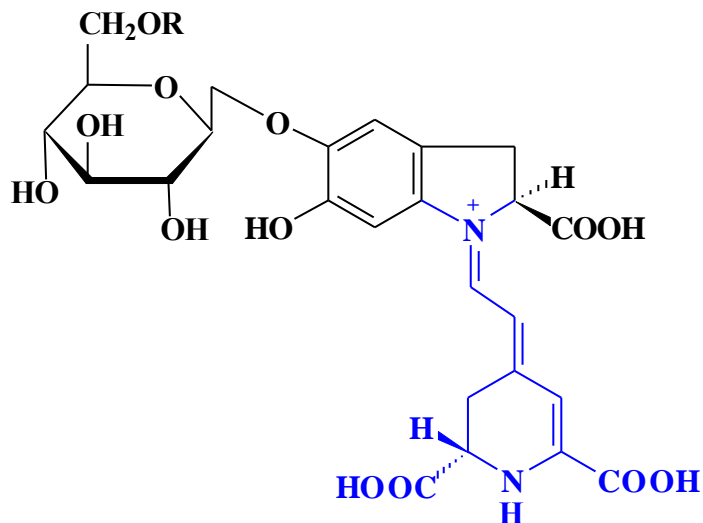
- ◆ betakyany
- ◆ betaxanthiny

červené

žluté, oranžové

základní struktura

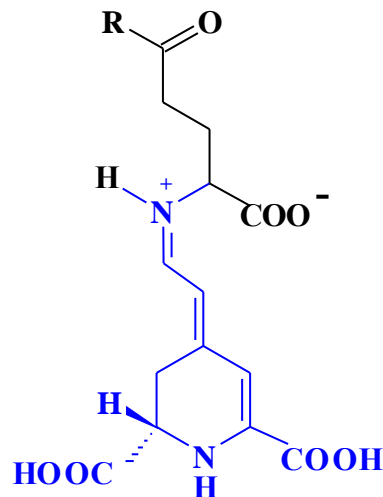
betanin (R = H)

dominující betakyan
v řepě (1-2 g/kg)

použití prášek s 6-7 % barviv řepy
(po fermentaci, sušení)

barvení mléčných a masných výrobků, nealkoholických nápojů, cukrovinek

vulgaxanthin I (R = NH₂)

vulgaxanthin II (R = H)

FLAVONOIDNÍ BARVIVA

ovoce, zelenina, květiny

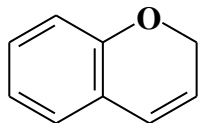
◆ anthokyany   červená, fialová, modrá barviva

◆ anthoxanthiny   žlutá, oranžová barviva

(anthos = květ, kyaneos = modrý, xanthos = žlutý)

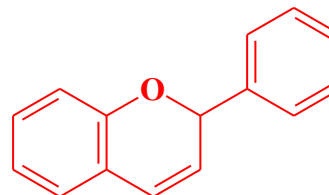
dosud cca 5000 látek

základní struktura

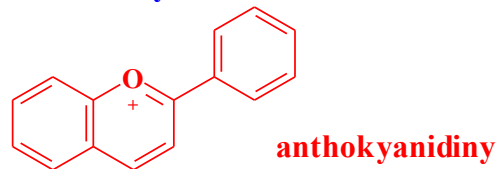
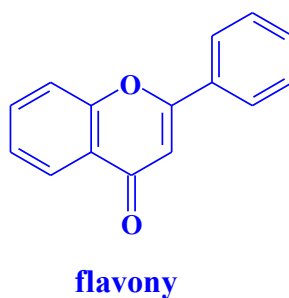
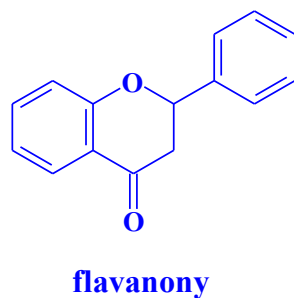
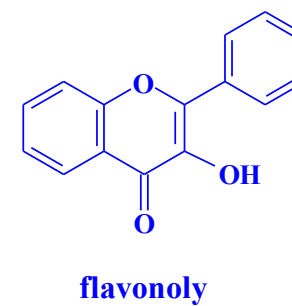
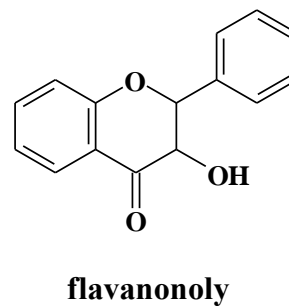
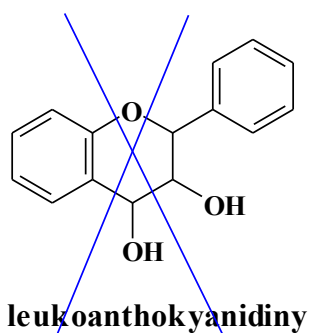
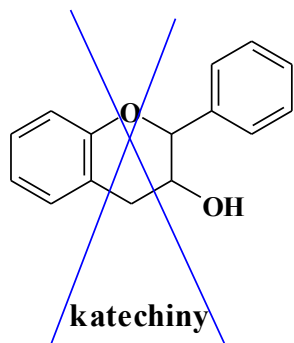
2H-chromen

substituovaný
fenylovou sk.

flavan

- ◆ stupeň oxidace 3C řetězce
- ◆ OH skupiny v kruzích A, B, C
- ◆ aglykony, glykosidy

bezbarvé

bezbarvé-sv. žluté

sv. žluté-žluté
červené-modré

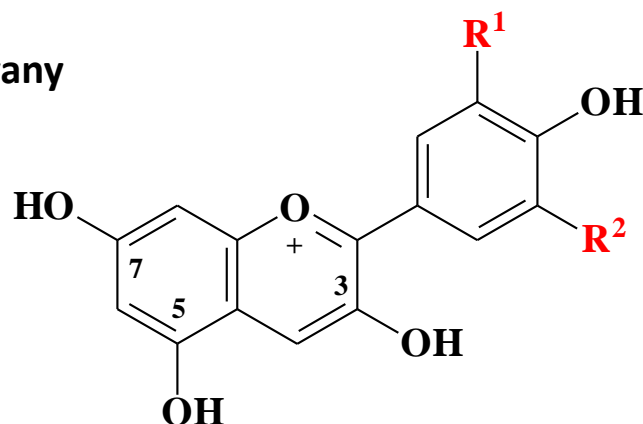
žluté

anthokyany

aglykony=anthokyanidiny glykosidy=anthokyany

základní struktura

pelargonidin Pg	$R^1 = H$	$R^2 = H$	fialově-červená
kyanidin Cy	$R^1 = H$	$R^2 = OH$	fialová
delfinidin Dp	$R^1 = OH$	$R^2 = OH$	modro-fialová
peonidin Pn	$R^1 = H$	$R^2 = OCH_3$	fialová
petunidin Pt	$R^1 = OH$	$R^2 = OCH_3$	tmavě červená
malvidin Mv	$R^1 = OCH_3$	$R^2 = OCH_3$	modro-fialová

sacharid

Glu, Gal, Xyl, Ara, Rha

vždy C-3, často C-3 a C-5, zřídka C-7

kyseliny

p-kumarová, kávová, ferulová

anthokyaniny ovoce a zeleniny

ovoce	anthokyanidin	sacharid, kyselina
borůvky	Dp	3-rutinosid, 5-glukosid, 3-glukosid (myrtillin)
hrozny	Cy, Pn, Dp, Pt, Mv	3-p-kumaroyl, 3-kaffeoyl- 3-glukosidy
jahody	Pg, Cy	3-glukosidy
maliny	Cy, Pg	3-soforosid, 3-rutinosid, 3-glukosid
ostružiny	Cy, Mv	3-glukosid, 3-rutinosid, volné/acylované
rybíz černý	Cy, Dp	3-glukosidy, 3,5-diglukosidy, 3-rutinosidy
višně	Cy, Pn	3-glukosidy, 3-rutinosidy
zelenina	anthokyanidin	sacharid, kyselina
cibule	Cy	3-glukosid, 3-galaktosid (idaein)
lilek	Dp	3-glukosid, 3-rutinosid, 3,5-diglukosid
zelí	Cy	malonyl (<i>p</i> -kumaroyl, di- <i>p</i> -kumaroyl, feruoyl)- 3-soforosid-5-glukosid

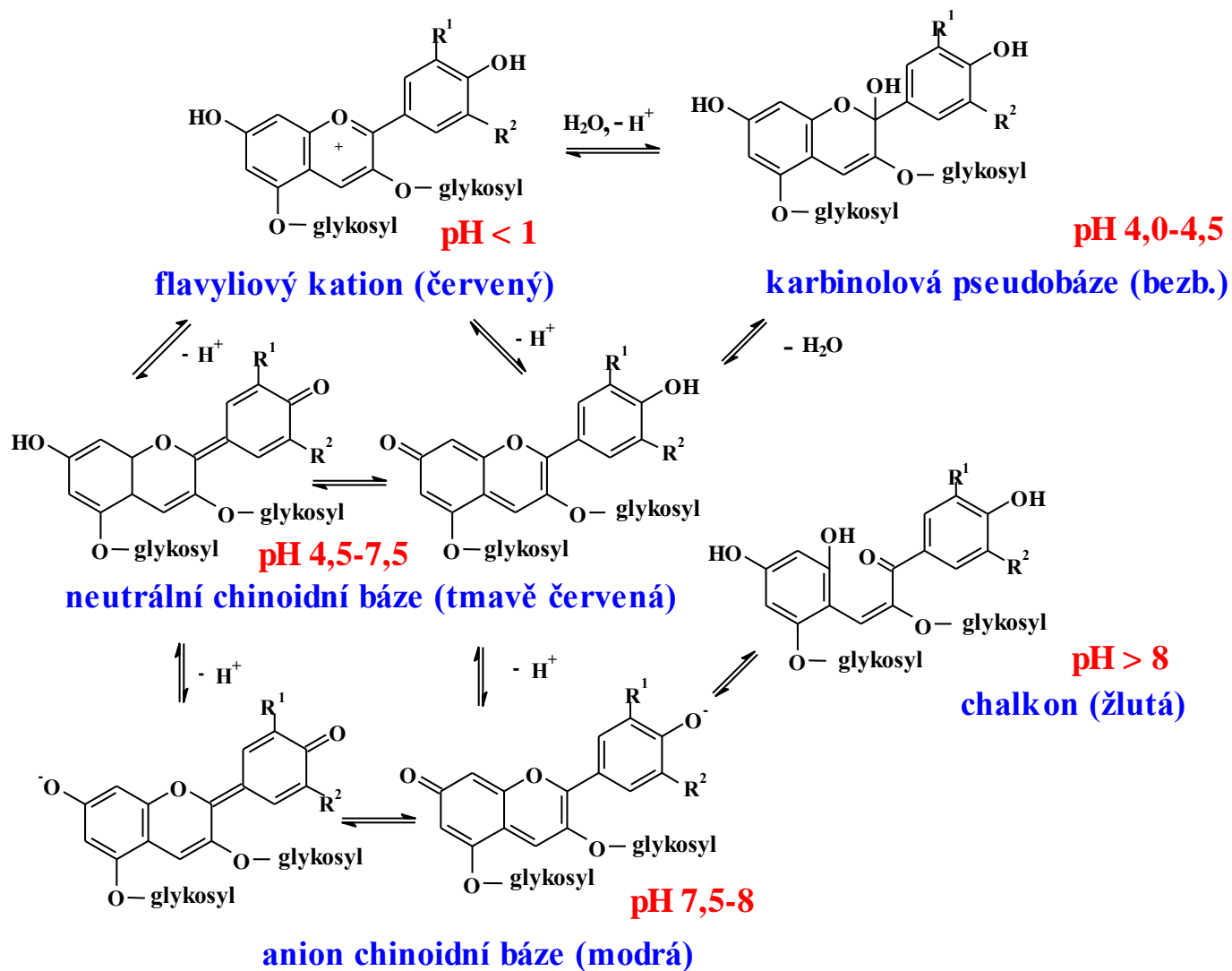
soforosa = β -D-Glcp-(1→2)-D-Glcp

rutinososa = α -L-Rhap-(1→6)-D-Glcp

závislost zbarvení na různých faktorech

- ◆ **pH prostředí**
- ◆ **kopigmentace, popř. transformace na jiná barviva**
- ◆ **oxid siřičitý**
- ◆ **peroxid vodíku**

pH prostředí

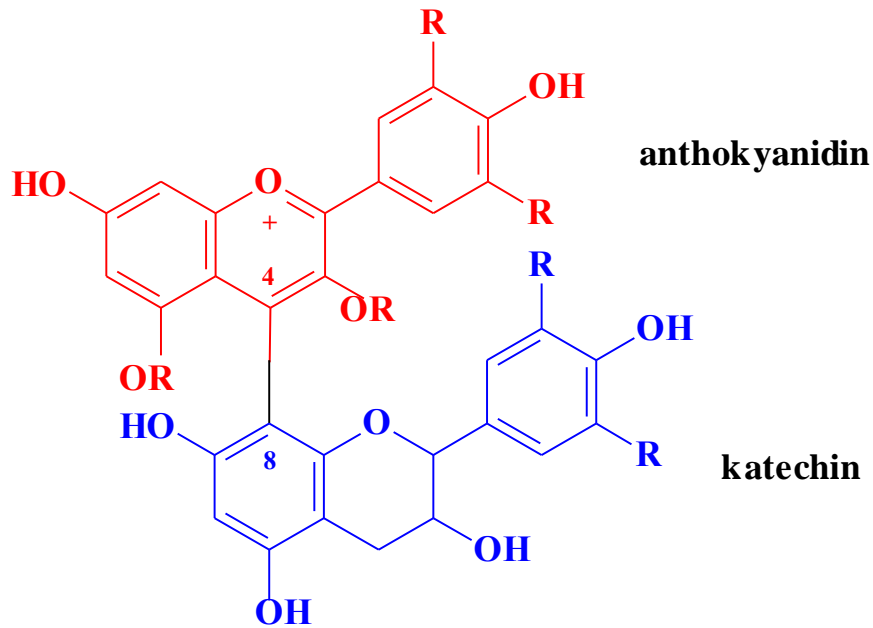
kopigmentace

interakce s prokyanidiny

(např. katechiny, tzv. kopigmenty) → barevný komplex

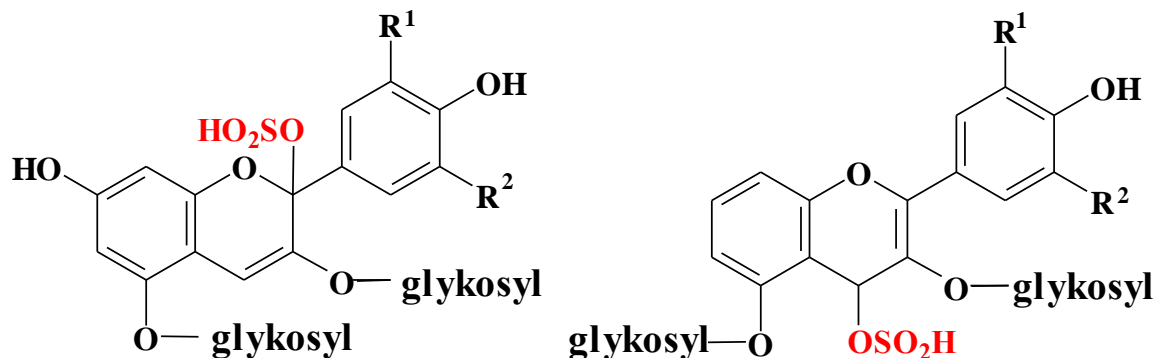
transformace na jiná barviva

barevný komplex → dimer (oligomer)

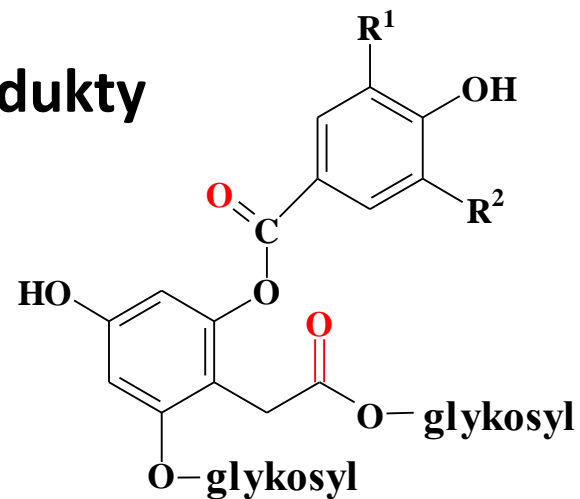

nerozpustné kondenzační produkty, sedimenty **flobafeny**

oxid siřičitý → bezbarvé sulfonové kyseliny

peroxid vodíku → bezbarvé produkty

anthoxanthiny

flavanony

- ◆ barviva malý význam
- ◆ hořké látky grapefruitů

naringin = naringenin + neohesperidosa

neohesperidin = hesperetin + neohesperidosa

flavanonoly

- ◆ barviva malý význam

flavony

- ◆ **nejvýznamnější anthoxanthiny**

flavonoly

- ◆ významné anthoxanthiny
- ◆ antioxidační aj. vlastnosti

rutin = kvercetin + rutinosa, bioflavonoidy

isoflavony

- ◆ barviva malý význam
- ◆ estrogenní látky sóji

chalkony a aurony

- ◆ významná barviva květin
(např. **karthamin** světlice barvířské, hledík, jiřinka)

dihydrochalkony

- ◆ barviva malý význam

sladký **neohesperidindihydrochalkon**

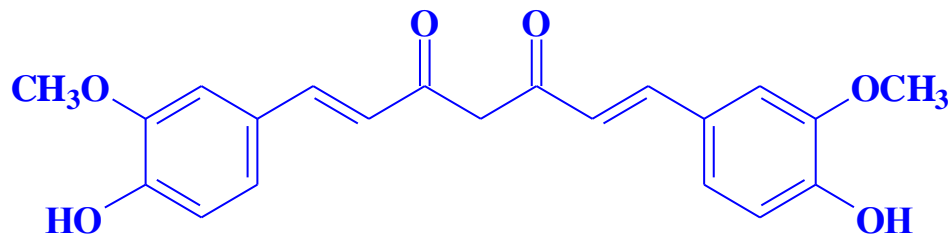
CHINOIDNÍ BARVIVA

lišejníky, houby, vyšší rostliny

- ◆ fenoly
- ◆ chinony

fenoly

kurkuminoidy (diarylheptanoidy)

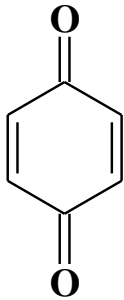
kurkumin (kurkuma, kari) - žlutý až oranžový

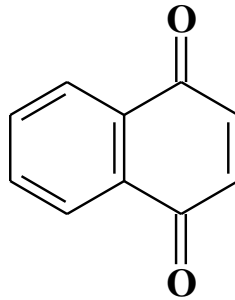
extrakcí z odděnků
kurkumy dlouhé
(*Curcuma longa*)

chinony

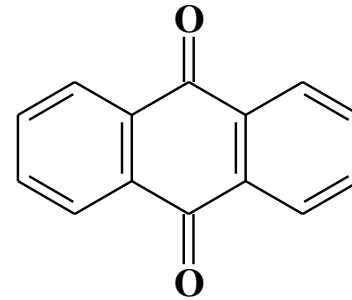
- ◆ benzochinony
- ◆ naftochinony
- ◆ anthrachinony

benzo-1,4-chinon

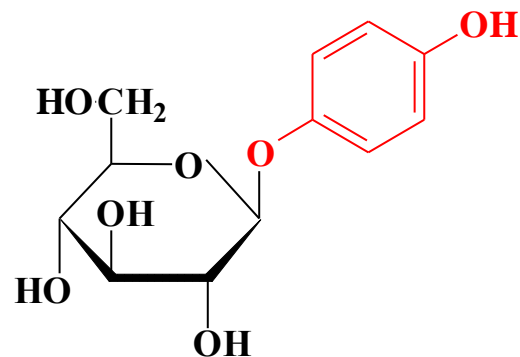
nafto-1,4-chinon

anthra-9,10-chinon

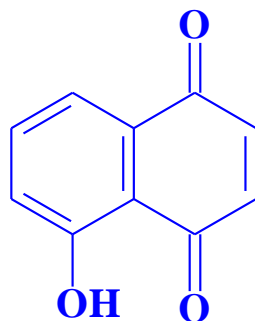
benzochinony

arbutin (listy brusinky, antiseptikum)

naftochinony

juglon (listy ořešáku, 4- β -D-glukosid 1,4,5-trihydroxynaftalenu)
(příbuzný gossypol semen bavlníku, koenzymy Q, vitaminy K)

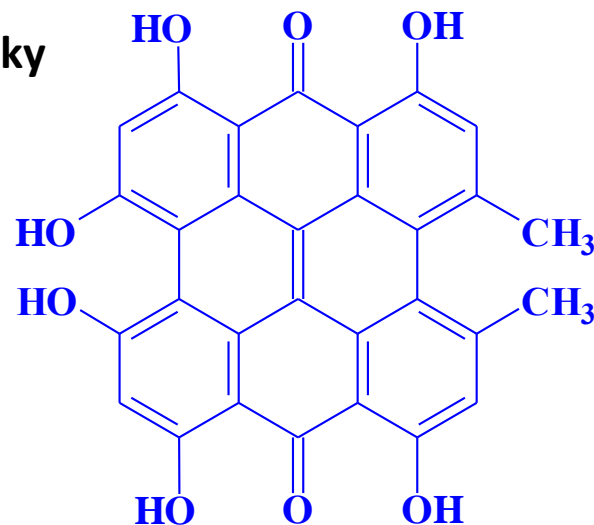
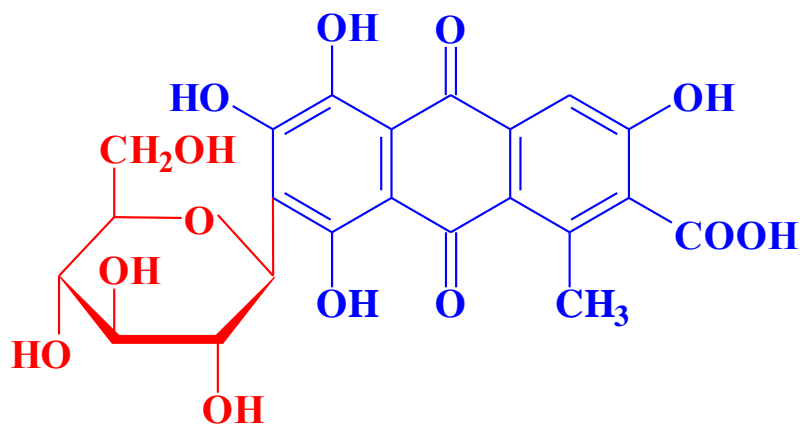
anthrachinony

příbuzné emodiny, bianthrony

karminová kyselina (košenila, červec nopálový)

hypericin (třezalka)

E120 – masné a mléčné výrobky, cukrovinky

už pět století před naším letopočtem se užívalo v Peru, znali ho staří Inkové a Mayové vyrábí se z červce nopálového, který žije na opunciích

KAROTENOIDNÍ BARVIVA

žluté, oranžové, červené až fialové

rostliny, mikroorganismy, savci druhotně

◆ **karotenoidy** (tetraterpeny, 40 atomů C, *trans*-isomery)

uhlovodíky

karoteny

O-deriváty

xanthofyly

neokarotenoidy (*cis*-isomery)

◆ **degradované karotenoidy**

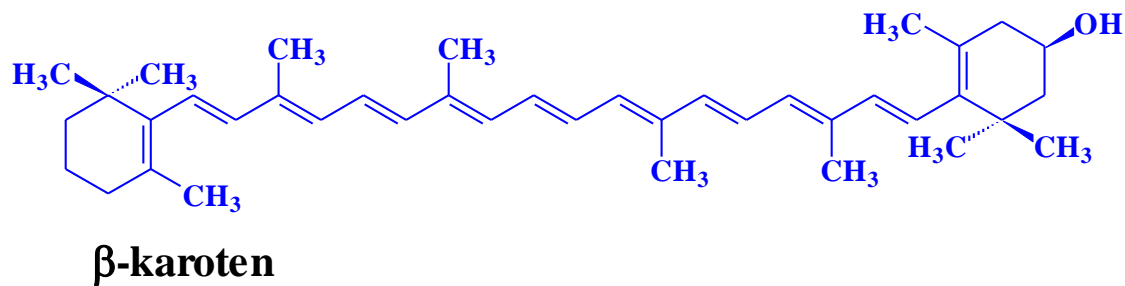
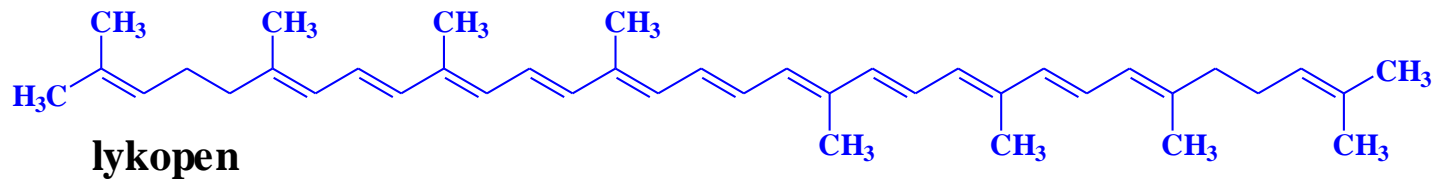
(30, 20, 15, 13, 10 atomů C)

karoteny

acyklické a alicyklické uhlovodíky

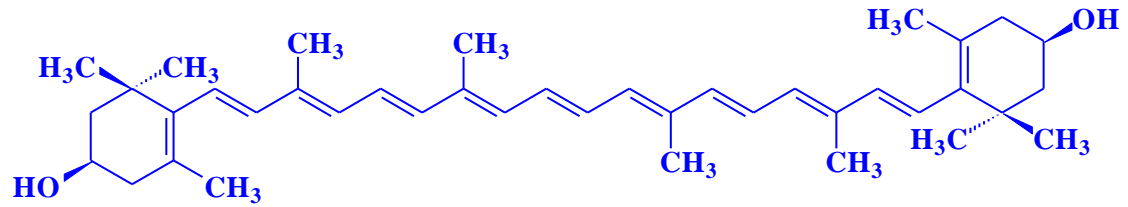
lykopen: rajčata, šípky

β -karoten: mrkev, meruňky, mango

xanthofyly

alkoholy, ketony, epoxidy
volné, vázané

zeaxanthin

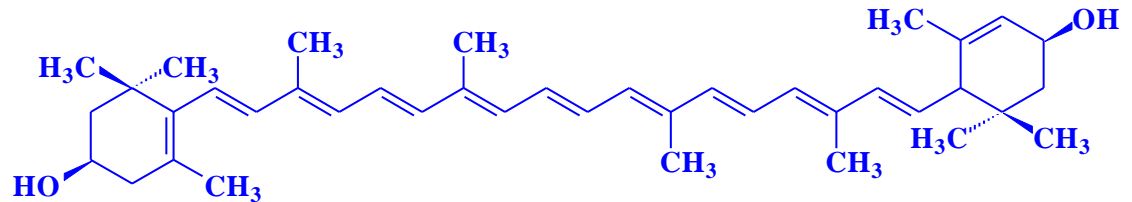
zeaxanthin, lutein:
obecně rozšířeny

kapsanthin:

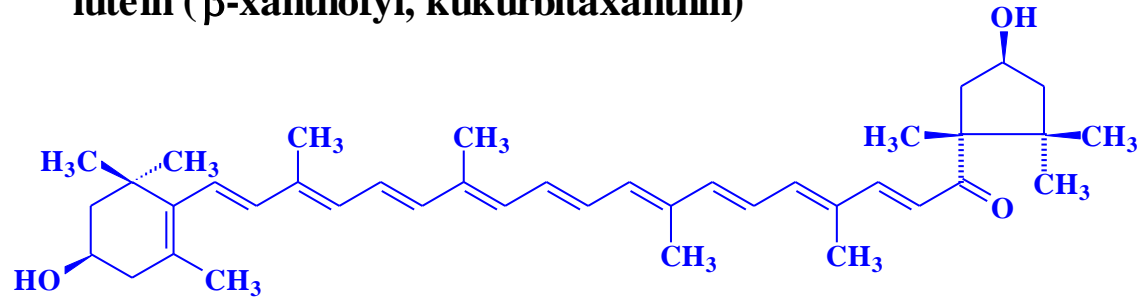
paprika

astaxanthin:

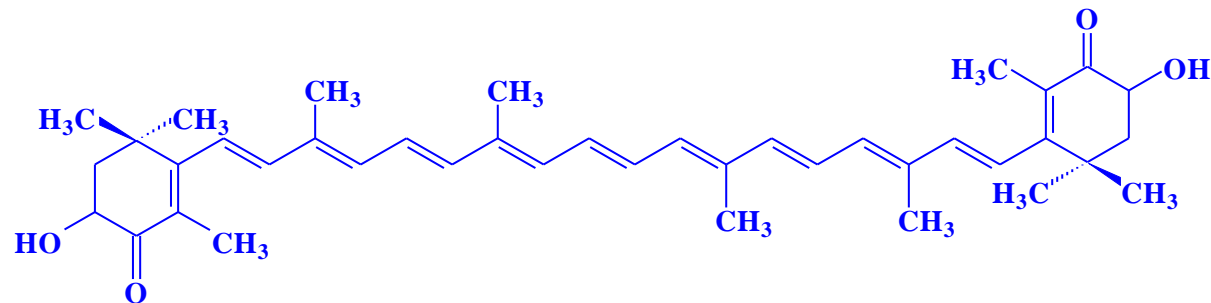
ryby, korýši

lutein (β -xanthofyl, kukurbitaxanthin)

kapsanthin

astaxanthin

obsah v mg/kg

karotenoidy	meruňka	pomeranč	mrkev	špenát	rajče
karoteny					
lykopen	0,1				16-750
neurosporen					3,0
ξ-karoten	0,4	0,5			8,4
fytofluen	0,3	1,3			5,1
fytoen	0,6	0,4			6,0
β-karoten	64	0,1-0,4	46-103	33-89	2,8-5,8
α-karoten		0,1-0,2	22-49	stopy	
γ-karoten	0,2		6,3-27		0,4-1,6
xanthofyly					
5,6-					5,3
epoxylykopen					
β-kryptoxanthin		0,1-7,1			
zeaxanthin		0,5			
lutein		0,3	1,1-5,6	42-81	0,4-1,3
antheraxanthin		0,6			
violaxanthin		0,7		74	
neoxanthin				24	
mutatoxanthin		0,6		5,0	
luteoxanthin		1,7			
auroxanthin		1,2			

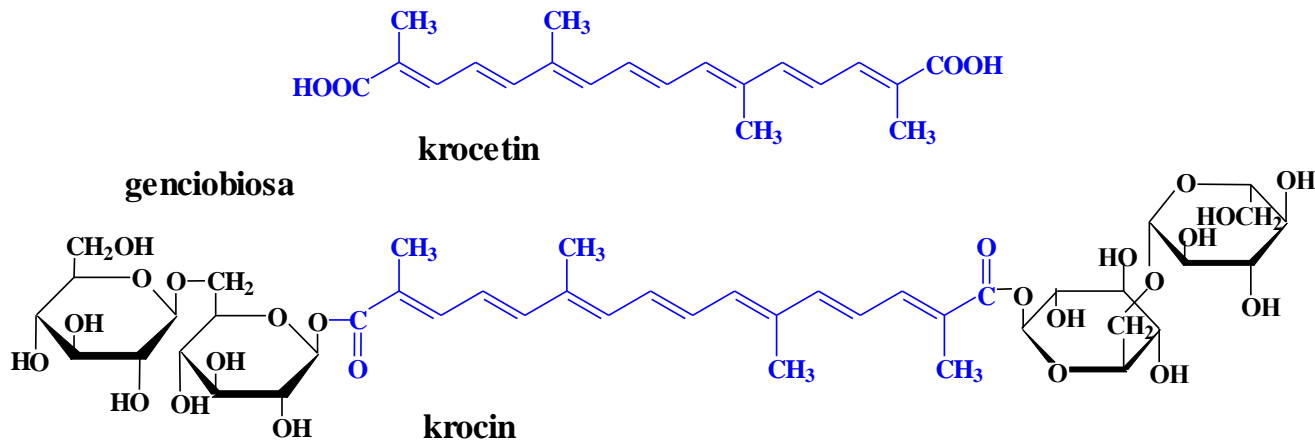

degradované karotenoidy

krocín (18 C)

šafrán setý (*Crocus sativus*)

◆ koření

- sušené blizny šafránu setého, 1kg sušeného šafránu se získá zhruba ze 150 000 až 200 000 květů, to vysvětluje vysokou cenu tohoto koření
- vůně je ostrá a pronikavá, chutná teple, zemitě, pižmově

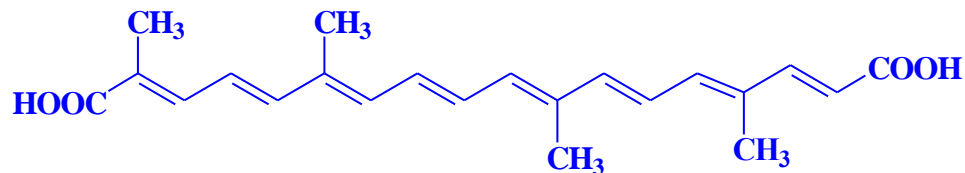
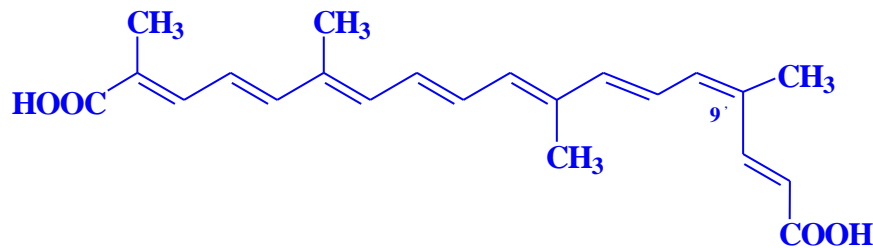
annato (20 C)

oreláník barvířský (*Bixa orellana*)

- ◆ **extrakt 0,2-0,5 % = směs *cis/trans*-isomerů**
- ◆ **barvení sýrů, margarínů**

keř, který původně rostl v tropických regionech Ameriky, dnes navíc roste v Jihovýchodní Asii

reakce

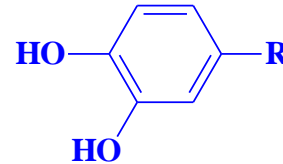
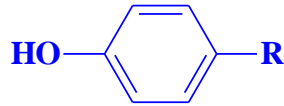
- ◆ hydrolýza esterů, glykosidů
- ◆ dehydratace alkoholů na uhlovodíky
- ◆ *cis/trans* isomerace
(neokarotenoidy, méně intenzivní zbarvení)
- ◆ autooxidace
(méně intenzivní zbarvení až odbarvení)
- ◆ antioxidanty, zhášedče singletového kyslíku

důsledky

- bělení mouky
- změny barvy citrusových džusů
- aróma potravin
- prospěšné složky potravin

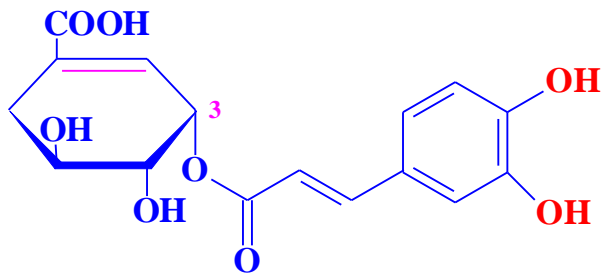
REAKCE ENZYMOVÉHO HNĚDNUTÍ

substráty

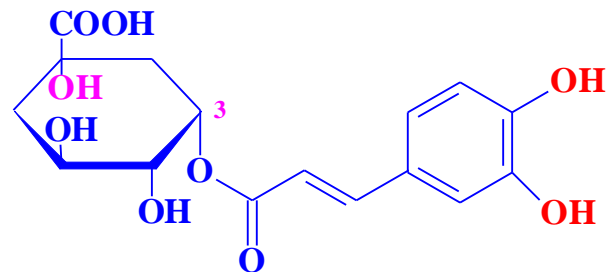

fenoly, difenoly (polyfenoly), estery (depsidy), glykosidy

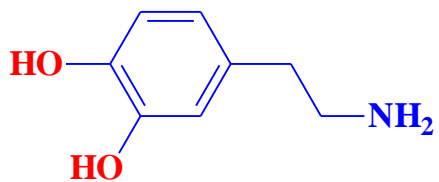
potraviná	substrát
brambory	Tyr, chlorogenová kyselina, flavonoidy (katechiny)
jablka dužnina	chlorogenová kyselina
jablka slupka	flavonoidy (katechiny)
hrušky	chlorogenová kyselina (kávová + chinová)
olivý	3,4-dihydroxyfenylethanol a jeho deriváty
banány	3,4-dihydroxyfenylethylamin
datle	daktyliferová (kávová + šikimová) kyselina
fazole	DOPA
houby	Tyr, terfenylchinony
čaj	flavonoidy (katechiny)
káva	chlorogenová, kávová kyselina
kakao	flavonoidy (katechiny)

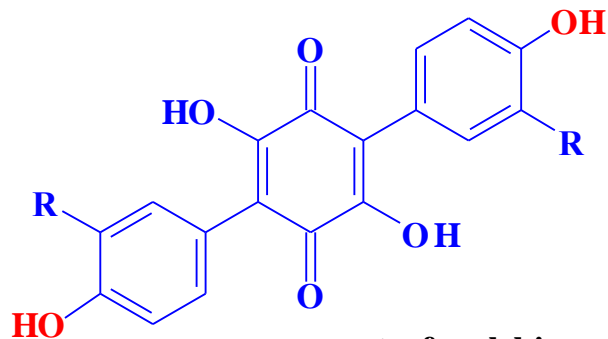
chlorogenová kyselina

daktyliferová kyselina

3,4-dihydroxyfenylethylamin

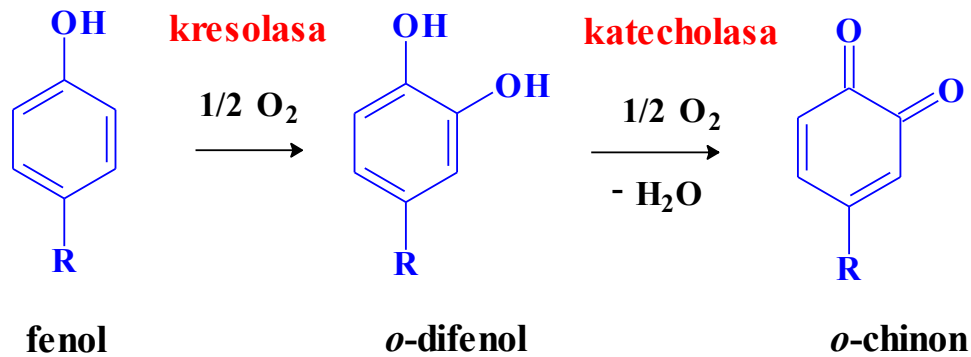

terfenylchinony

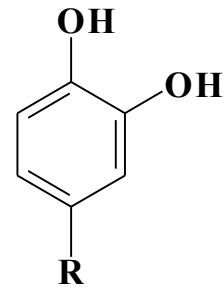
enzymy

polyfenoloxidasy

◆ katecholoxidasy

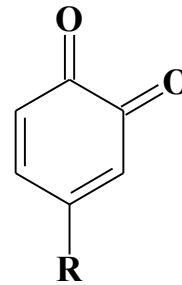
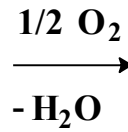

◆ lakkasy

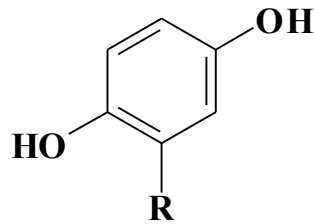

o-difenol

lakkasa

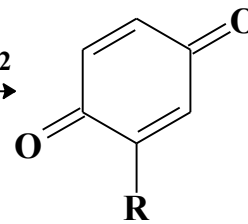
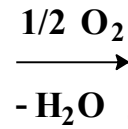

o-chinon

p-difenol

lakkasa

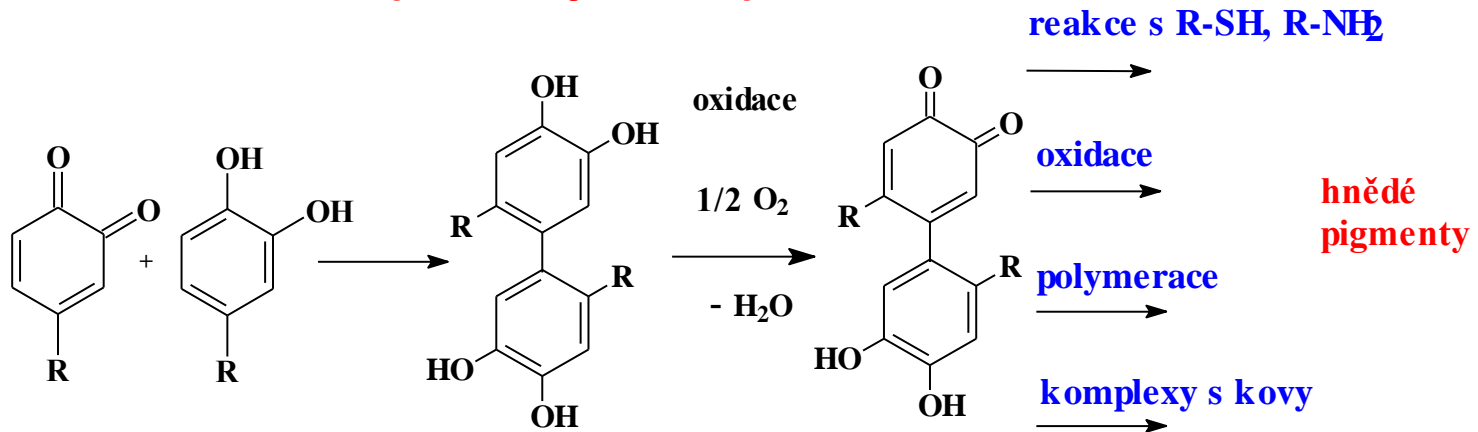
p-chinon

oxidace katechinu – žlutý chinon

oxidace chlorogenové kyseliny – žluto-oranžový chinon

oxidace DOPA – růžový chinon

reakce hnědnutí (neenzymové)

inhibice hnědnutí

- ◆ inhibice enzymů (eliminace kyslíku, snížení pH)
- ◆ chelatace kovů (Cu²⁺)
- ◆ chemická činidla (askorbová kyselina, SO₂)

žádoucí reakce

- ◆ fermentace čaje
- ◆ fermentace kakaa
- ◆ fermentace oliv

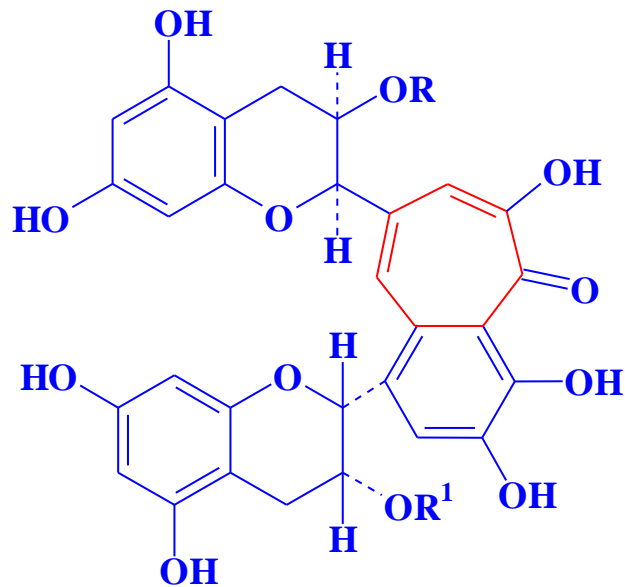
černý čaj

prekurzory v zeleném čaji

- ◆ epigallokatechingalláty
- ◆ epikatechiny
- ◆ epikatechingalláty
- ◆ epigallokatechiny

hlavní druhy pigmentů černého čaje

- ◆ **theaflaviny** (dimerní flavonoidy)
oranžové - červené (sedmičlenný tropolonový kruh)

- ◆ **thearubiginy** (polymery, 700-400 000 Da)
červeno-žluté až oranžově-hnědé